
OUDE WOORDEN IN EEN NIEUWE TIJD

FRITS DE LANGE

Dr F. de Lange is docent filosofie en ethiek aan de Theologische Faculteit van de Rijksuniversiteit Groningen en hoogleraar evangelistiek aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Wie verhuist, houdt opruiming. Ik kan er over meepraten. Naast de verhuisdozen stonden de laatste keer ook de vuilniszakken. Maar op zolder staat nu eenmaal je eigen voorgeschiedenis. De schoolboeken van de oude HBS, met de wiskunde waar je nu niets meer van snapt. De oude radio van thuis die je meenam toen je op kamers ging wonen. Het fietsstoeltje waarmee je je kinderen in hun eerste zomers de wereld toonde, hun verwondering delend. Weggezet, 'wie weet voor later', al weet je bijna zeker dat later nooit komt. In een kordate bui, waarin ik mijn weemoed de baas

werd, heb ik toch flink opruiming gehouden. Tientallen archiefdozen die al jaren het daglicht niet meer hadden gezien, verdwenen op deze manier in de oud-papiercontainer. Een opgelucht gevoel. Dat echter niet lang duurde: een paar weken later bleek ik plotseling toch dringend een ooit gemaakt werkstuk nodig te hebben, dat ik in mijn opruimwoede had weggegooid...

Een groot oud huis

Velen ervaren de geloofstraditie als een groot oud huis, waarin het vroeger goed en veilig wonen was. Maar het huis is inmiddels vervallen, de buurt is vergrijsd, en de bewoners sterven langzaam uit. Wordt het niet hoog tijd om te verhuizen? Of minstens om eens flink opruiming te houden onder de geloofswaarden? Die vraag hebben zich de afgelopen tijd ook verschillende theologen gesteld. Ik noem met name de in 1991 overleden O. Jager (*Oude beelden spreken een nieuwe taal*), H.M. Kuitert (*Het algemeen betwijfeld christelijk geloof*) en H. Wiersinga (*Geloven bij daglicht*).

Zij maakten voor zichzelf de balans op. Laatstgenoemde is daarin het meest radicaal. We moeten inderdaad verhuizen, zegt hij. In renovatie van het oude geloofsgoed ziet hij geen heil meer. De oude woorden die voor moderne mensen niet meer voorstelbaar, ervaarbaar, werkbaar of denkbaar zijn, kunnen wat hem betreft naar het museum. Het afscheid gaat niet van harte, doet zelfs pijn. Maar het is nodig, terwille van de eerlijkheid. Minder ver gaan Kuitert en Jager. Veel van de inboedel (de leer van de Drieëenheid, het schriftgezag, de tweenuitrenleer van Christus) kan volgens Kuitert echter wel naar zolder. En ook Jager meent dat de geloofstraditie niet aan een stevige voorjaars schoonmaak, waarbij geen stoel op zijn plek blijft staan, ontkomt. Pas als we de dofgeworden traditie met verbeeldingskracht oppoetsen, gaat ze weer glanzen. Het gaat me hier nu niet om de verschillende antwoorden die gegeven worden, maar om het feit dat dezelfde vraag gesteld wordt: betekenen die oude woorden (God, zonde, genade, verzoening ...) nog iets in een nieuwe tijd? Zo ja, wat dan precies? En indien niet, wat moeten we er dan nog mee? Hoe de genoemde theologen hieromtrent ook van mening verschillen, die vraag delen zij.

Niets aan de hand?

En dat is al heel wat. Want er zijn er ook die zeggen dat er niets aan de hand is en dat die vraag misplaatst is. Dat het misschien schort aan een actuele vertaling van woorden als zonde en genade, maar dat de inhoud gelijk gebleven is. De enige vernieuwing die het huis van de traditie dan nodig heeft, is een fris verfje aan de buitenkant. Een enthousiaste jonge jeugddienst-domee bijvoorbeeld die 'het' pakkend weet te brengen. Maar wat 'het' is, daar hoeven we niet naar te vragen. Dat staat vast.

Een dergelijke voorstelling van zaken is mijns inziens te onschuldig. Er is meer aan de hand. Zonder al te veel te dramatiseren kun je zeggen dat we in onze cultuur een omslag meemaken. Een cultuurbreuk, die diep ingrijpt in onze denk- en ervaringswereld. Jongeren zijn er een soort signaal van, maar ouderen ervaren de schok wellicht het diepst. Niet voor niets gebruiken schrijvers

tegenwoordig zo vaak dat woordje 'post-', als ze onze tijd willen omschrijven: we leven in een post-moderne, een post-traditionele, een post-metafysische, een post-religieuze of een post-christelijke cultuur, zeggen ze dan. Wat ze nu precies met dit soort termen bedoelen, weten ze vaak zelf ook niet. Maar duidelijk is wel het besef dat er een tijdvak, waarin een bepaalde manier van denken en doen overheerste, op zijn eind loopt. Een periode in onze cultuur waarin de voorstelling gold dat er een God is die vanaf een plek buiten de wereld haar soeverein bestuurt (voorzienigheid); dat de mens van bovenaf kreeg te horen wat goed en slecht voor hem was omdat hij daartoe uit zichzelf alle kansen had verspeeld (de zonde); dat hij voor zijn eeuwig heil overgeleverd was aan de verkiezende genade van deze God. Voorzienigheid, zonde, genade, verzoening, eeuwig leven - het zijn

voorstellingen die het niet meer doen. Waarom niet meer? Omdat ze antwoord geven op vragen die wij niet meer hebben. Omdat ze niet meer de schok van de herkenning en van de vervreemding met zich meedragen, die ze vroeger met zich meedroegen. Woorden waar we niet meer warm van worden of 'au!' bij zeggen. Ze raken ons niet meer, maar gaan langs ons heen. Omdat ons niet meer duidelijk is wat ze precies betekenen? Neen, omdat de wereld waarin ze iets betekenden niet meer bestaat. Als wij ons best doen, lukt het ons misschien om ons nog even te verplaatsen in zeg maar Paulus, Luther of onze grootouders. Maar weer terug bij onszelf merken we dat hun huid toch niet meer de onze is.

Post-modern geloven

Hoe zag hun wereld er dan uit en waarin verschilt die zo van de onze? Hun wereld kende in elk geval nog een soort hemelse dubbelversie, een Tweede

Wereld, van waaruit God ons veroordeelde en verlost. Maar de wereld waarin wij leven, ontdekken wij steeds meer, is de enige die er is. In de achter ons liggende wereld waren bovendien de stem van de gemeenschap en die van het verleden de norm voor ons denken en doen; in onze geïndividualiseerde cultuur worden we gedwongen alleen voor onszelf te spreken en alles af te meten aan ons eigen inzicht. De wereld die achter de horizon is verdwenen, werd tenslotte aaneengesmeed door redeneringen en abstracte begrippen; in het tijdperk van de massamedia leren wij echter steeds meer te denken in beelden en verhalen. Een ander tijdvak - dus ook een ander geloof? Wat slepen we over de drempel naar deze nieuwe tijd nog mee van de oude woorden? *Niets*, zeggen de

ontgoochelden en de gemakzuchtigen. Zij stappen de kerk uit en houden het geloof verder voor gezien. *Alles*, zeggen de orthodoxen en fundamentalisten, en dekken zich in met een beroep op de Schrift. Is Christus niet 'gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid' (Hebreeën 13:8)? Zij denken echter dat er zoiets als geloof 'sec' bestaat. Zij leiden een gespleten geestelijk leven en switchen constant heen en weer tussen twee compartimenten in hun hoofd; het buitenwereldse van God en dat van de wereld. Maar dat is een illusie: wij kunnen nu eenmaal niet zo snel van bril wisselen. Zoals we naar de wereld kijken, zo kijken we ook naar God. En als het waar is dat wij in een 'post-moderne' tijd leven (wat dat ook maar precies moge betekenen), dan zijn wij 'post-modern' gelovig of wij zijn niet gelovig.

Een pijnlijk zelfonderzoek

Wie met die laatste stelling mee kan gaan, moet zich wel bij het moeizame onderzoek naar een nieuwe geloofstaal betrokken voelen. Het gaat hier immers om meer dan om een cosmetische face-lift voor een wat rimpelig geworden geloof. Het gaat om zijn inhoud: wat er van het geloof nog mee door kan (en wat niet) en hoe dan wel. Hoe vinden we een nieuwe, bevrijdende geloofstaal die weer weerklinkt in het hart van mensen?

8 Getuige de verkoopcijfers van de theologische boeken die deze vragen stellen, denken velen met

hen mee. Ik heb echter de indruk dat het vooral ouderen zijn, die door de boeken van Jager, Kuitert, Wiersinga getroffen worden. Van hun lezers zal immers vaak hetzelfde gelden als van de auteurs: dat hun onderzoek naar de geloofsinhouden een (soms zelfs pijnlijk) zelfonderzoek is geworden. Lid van een generatie die als Jager (geb. 1928), Kuitert (geb. 1924), Wiersinga (geb. 1927) opgroeide in de veilige beschutting van dat stevige huis des geloofs, waarin in hun geval (het gereformeerde) bovendien ook nog zelden een raampje open ging. Nu dan eindelijk los van de vraag: 'Wat moet ik geloven?' en vrij geworden voor die andere: 'wat geloof ik *werkelijk*?' (Bonhoeffer). Zij ervaren de kloof tussen die oude woorden en een nieuwe wereld niet alleen als zomaar twee verschillende manieren van geloven maar als een 'discontinuïteit in hun eigen levensgang' (Wiersinga), een 'proces van loslaten en trouw blijven aan zichzelf' (Jager). Theologen maken met dit soort boeken de balans op, niet alleen van hun eigen geloof, maar van dat van een hele generatie.

Geloven spelenderwijs

Ik denk echter dat mensen uit een jongere generatie wat minder traumatisch (Wiersinga spreekt zelfs van een rouwproces) het afscheid van de traditionele geloofsbeleving zullen beleven. Of, als er bewust geen afscheid wordt genomen (zoals bij J. Verkuyl), dan zullen zij toch wat minder hartstochtelijk het oude geloofsgoed omarmen. Om de eenvoudige reden dat voor jongeren de 'oude woorden' nooit *hun* oude woorden zijn geweest. Zij zijn levensbeschouwelijk gesproken niet groot geworden in een groot oud huis, maar hebben van meet af aan al leren kamperen. Zij geloven van kindsbeen af al

aarzelend, vragenderwijs, in alle voorlopigheid. Zij zullen zich ook niet zo met huid en haar gebonden weten aan één traditie, maar meer een 'zwevende' houding er tegenover innemen. Experimentele gelovigen zijn het, die van zichzelf beseffen dat ze maar heel weinig over God weten, en dat alle spreken over Hem een gooi naar de waarheid doet. Die ze bij voorbaat geven voor betere. Zullen dit soort gelovigen ook niet wat speelser

zoeken naar nieuwe geloofstaal? Ik denk dat zij enerzijds minder geneigd zullen zijn om al te rigoureuus het mes te hanteren in het geloofsgoed (Wiersinga: een 'operatieve ingreep'); zij hebben immers geen persoonlijke rekening meer te vereffenen met de traditie. Anderzijds zullen ze ook niet per se en koste wat het kost heel de klassieke geloofsbelijdenis over alle drempels mee willen nemen, desnoods tegen haar oorspronkelijke betekenissen in (Jager). Als het oude woord 'God de Vader' irriteert in plaats van inspireert, dan proberen ze het toch met 'God de Moeder?'; Als er bij 'God de Koning' niets meer aan ontroering of ontzetting resoneert, dan wagen ze het toch met 'God de Vriend'? (S. McFague). Voor wie het geloof van meet af aan een experiment is, zal de vraag: 'verhuizen uit het huis van de traditie?' veel van haar scherpte verliezen. Wie daar minder thuis is, zal immers ook minder de behoefte hebben zo beslist te breken. De oude woorden die het niet meer doen, hoeven niet nadrukkelijk te worden uitgezuiverd, maar belanden vanzelf wel een keer op zolder. Weggezet, 'voor later'. Want wie weet heb je ze nog eens nodig.

Bij het woord zonde denk ik aan dingen die een mens verkeerd kan doen in zijn leven. Zonder licht rijden, terwijl het niet mag, dat versta ik onder zonde! Zoiets in ieder geval. En het is zonde als je je school vergooit (Dat zeggen mijn ouders vaak, en tegenwoordig zeg ik dat ook.). (Chris)

In de preek op zondagmorgen hoor je dat zonden worden kwijtgescholden. Dat vind ik best wel prettig eigenlijk. (Chris)

Ik gebruik het woord zonde wel eens, bijvoorbeeld als ik een kans heb laten lopen voor iets of als er iets kapot is gegaan. (Judith)

Zonde, dat zijn de dingen die je fout hebt gedaan en die dan weer vergeven mogen of kunnen worden. (Esther)

Bijvoorbeeld als iemand eens een onvoldoende heeft gehaald en dan haal je dus je cijfer omlaag en dan zeg je tegen zo iemand: dat is ook zonde! (Esther)

Zorg ervoor, dat als iemand zonden heeft, jij die ook weer kan vergeven. (Esther)
